

AGRICULTURE

Промислове садівництво Півдня України в рамках абезпечення продовольчої безпеки

І. В. Колокольчикова

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава, Україна
Corresponding author. E-mail: Kolokolchikovairina@gmail.com

Paper received 09.04.19; Revised 18.04.19; Accepted for publication 22.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-NT2019-200VII24-01>

Анотація. У статті наведено результати дослідження рівня забезпечення продукцією садівництва населення України в рамках продовольчої безпеки. Розглянуто поняття «продовольча безпека» в її соціальному спрямуванні. Досліджено показники фонду споживання плодів, ягід і винограду в динаміці та виявлено тенденції змін. Проведено порівняльний аналіз норм споживання продукції галузі по природно – кліматичних зонах України. Розраховано показник достатності споживання фруктів у порівнянні з раціональними нормами. Встановлено причини недостатнього рівня споживання плодів в раціоні українців та подальші напрямки дій.

Ключові слова: продовольча безпека, промислове садівництво, норми споживання, фонд споживання продукції, рівень достатності споживання.

Вступ. Україна є аграрною державою, яка має величезний потенціал щодо забезпечення продуктами харчування населення в рамках продовольчої безпеки. Продовольча безпека є важливою передумовою державного суверенітету та економічної незалежності. Стратегія аграрної політики України поступово реалізує тактичні, оперативні та довгострокові цілі щодо забезпечення населення мінімально необхідним обсягом продовольства за рахунок власного виробництва та безпосередньої підтримки сільськогосподарського виробництва з боку держави.

Галузь промислового садівництва є джерелом забезпечення плодами, ягодами та виноградом. Природно – кліматичні умови та ресурсний потенціал дозволяють отримувати високі врожаї якісних фруктів з великим вмістом поживних речовин та вітамінів, тим самим збагачуючи раціон харчування українців. Південь України за його кліматичними та географічними характеристиками найбільш прийнятний до високопродуктивного виробництва плодів. Цей регіон має більш ніж в інших зонах площ багаторічні насадження кісточкових. Сучасні тенденції розвитку галузі садівництва, впровадження новітніх технологій вирощування багаторічних насаджень, виведення нових сортів, а також нові способи збереження, заморожування та переробки фруктів за останні десятиріччя значно покращили показники виробництва та реалізації. Однак, останні дослідження показують, що норми споживання цих продуктів в порівнянні з аналогічними показниками розвинутих країн світу дуже низькі. Тому перед промисловим садівництвом постають все нові та нові завдання щодо збільшення виробництва та реалізації продукції на внутрішньому ринку з метою забезпечення населення фруктами та збільшення показника достатності споживання.

Огляд публікацій по темі. Проблеми забезпечення населення продуктами харчування в рамках продовольчої безпеки постійно знаходяться у полі зору науковців. Цими питаннями займаються такі українські вчені, як П.Т.Саблук, О.І.Гойчук, І.Г.Ушачевич, Б.Й.Пасхавер, К.В.Береговий [2] Н.М.Котвицька [1], М.В.Місюк [9] та інші. Дослідженню розвитку ринку плодово – ягідної продукції присвячені праці О.М.Шестопаля, В.А.Рулєва, А.І.Сало, Н.С.Рудої, М.Ю.Гущина, В.В.Юрчишина, А.А.Рихтера та інші.

Серед вагомих праць останніх років слід відзначити праці Б.Й.Пасхавера «Сучасний стан продовольчої безпеки» та «Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання», в яких він розглядає тенденції змін показників забезпечення основними видами продукції та порівнює їх з аналогічними показниками розвинутих країн [3,4]. Обґрунтуванню методичних підходів щодо формуванню та оцінки рівня продовольчої безпеки присвячені праці К.В.Берегового «Принципи формування продовольчої безпеки України» [2] та О.О.Зеленської, С.М.Зеленського, Н.О.Алештугіної «Методичні підходи до оцінки рівня продовольчої безпеки» [5].

Мета. Мета публікації полягає у дослідженні змін показників забезпечення населення плодово – ягідної продукцією у рамках загального фонду споживання, оцінки цих показників по областях зони Степу та Півдня України, проведення порівняльної оцінки з показниками мінімального та раціонального норм споживання; визначення вектору змін цих показників, окреслення напрямів дій, які призведуть до росту показників.

Матеріали та методи. Експерти Продовольчої і сільськогосподарської комісії Організації Об'єднаних націй розкривають зміст терміну продовольчої безпеки як забезпечення гарантованого доступу всіх мешканців у будь – який час до продовольства в кількості, необхідній для активного та здорового життя. Його складовими є: наявність, стабільність, доступність до їжі. За словами Н.М.Котвицької провідні країни світу розглядають продовольчу безпеку як важливу умову внутрішньої політичної та соціально-економічної стабільності країни і її зовнішньої незалежності. Продовольча безпека є одним із важливих аспектів економічної політики, яка спрямована на забезпечення стабільного виробництва основних продуктів харчування, доступності їх отримання та використання населенням відповідно до фізіологічних норм споживання за рахунок власного виробництва [1, с.18]. К.В.Береговий підкреслює посилення ролі держави у створенні умов підвищення потенціалу аграрної сфери, бо це є одним з пріоритетних напрямів розвитку національної економіки [2, с.109]. Б.Й.Пасхавер виділяє, що світова статистична практика пропонує два порогових критерії мінімального рівня продовольчої безпеки в середньому по країні. Достатність харчування визначається

ся його енергетичною цінністю. Доступність харчування вимірюється витратами на продовольчі потреби [3, с. 7].

Основними нормативними продуктами харчування на сьогодні є м'ясо і м'ясопродукти; молоко і молокопродукти; хліб і хлібопродукти; яйця, картопля, овочі й баштанні; плоди, ягоди, виноград [6]. З перелічених продуктів видно, що плодово – ягідна продукція є складовою раціону людини, тому що при її споживанні людина отримує багато вітамінів. Добова енергетична цінність раціону людини становить 2500 ккал, при цьому 55 відсотків добового раціону повинне забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження [7].

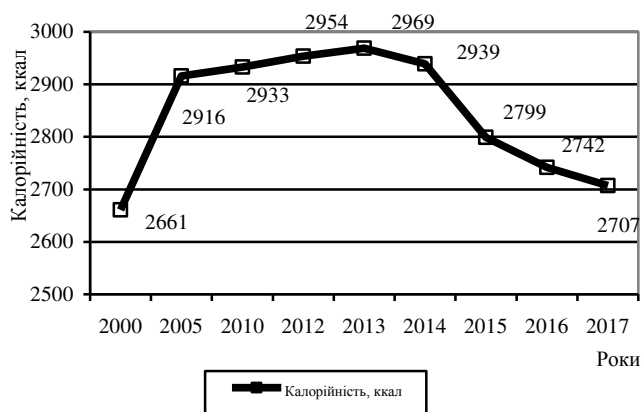

Рис. 1. Калорійність добового раціону українців за період з 2000 - 2017р.р.

Калорійність добового раціону українців протягом останніх 4 років значно знизилась. Якщо у 2013р. цей

показник становив 2969ккал/добу, то у 2017р. він знизився до відмітки 2707ккал/добу, а саме на 8,8% (рис. 1) [8].

Середня енергетична цінність продуктів добового раціону на людину в розвинутих країнах вища, ніж в Україні: у США цей показник дорівнює 3800ккал, у Канаді – 3590ккал, тоді як у Польщі – 3400ккал, Росії - 3054ккал, що зумовлено більш високим споживанням хлібобулочних продуктів і картоплі замість споживання інших складових продовольчого кошика - м'ясних і молочних продуктів [9, с.113 - 114].

Норми мінімального споживання фруктів для дітей, при цьому основне споживання повинно припадати на яблука, у віці від 6 до 18 років дорівнюють 30,4кг на рік на одну дитину. Загальні норми мінімального споживання фруктів, ягід для працездатного населення складає 60кг на рік на одну людину [10].

Баланс продовольчого забезпечення плодово – ягідною продукцією свідчить про наступне (табл.1). У звітному році вироблено 2458тис.т плодів, обсяг імпорتنних операцій – 819тис.т, і він перевищує аналогічний показник експорту - 291тис.т у 2,8 рази. Тобто Україна у 2017р. більше завозить фруктів, аніж відправляє на експорт. Значна частина імпорту – це екзотичні фрукти (банани та цитрусові) [8]. Фонд споживання плодів, ягід та винограду в динаміці за останні десятиріччя значно виріс. Так, якщо у 2000р. споживання становило 1439тис.т, а в розрахунку на 1 особу 29,3кг, то вже у 2017р. ці показники виросли до 2242тис.т та 52,8кг, тобто на 55,8% та 80,2%. Однак, незважаючи на це, показник споживання фруктів нижчий, ніж мінімальна потреба, і лише у 2013р. він досяг максимального рівня 56,3кг і практично приблизився до відмітки 60кг.

Таблиця 1. Баланс плодів, ягід і винограду (включаючи консервовану та сушену продукцію в перерахунку на свіжу)

	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2000,%
Виробництво, тис.т	1966	2133	2154	2871	2435	2539	2385	2458	125,0
Імпорт, тис.т	179	860	1130	1172	856	588	732	819	457,5
Експорт, тис.т	88	305	353	392	350	324	283	291	330,7
Фонд споживання, тис.т	1439	1750	2203	2560	2249	2179	2119	2242	155,8
у розрахунку на 1 особу, кг	29,3	37,1	48,0	56,3	52,3	50,9	49,7	52,8	180,2

У зв'язку з тим, що кожна природно - кліматична зона України має свої особливості розвитку галузі садівництва, свій асортимент продукції, доступність плодів та ягід за ціною, то і споживання буде різним. Зона Степу представлена 8 областями. Динаміка фонду споживання в розрахунку на одну особу з 2000р. по 2017р. в середньому виросла практично вдвічі. Станом на 2017р. по Україні фактичне споживання плодів, ягід та винограду становить 52,8кг за рік на одну особу, і в порівнянні з 2000р. ріст становив 80,2%. Найбільше цей показник в динаміці виріс по Запорізькій та Миколаївській областях, а саме в 2,7 рази. Але за розмірами найвищі показники зафіксовані у 2017р. по Дніпропетровській та Одеській області - 61,1кг та 57,6кг відповідно. Найменші показники споживання у Луганській та Донецькій областях – 38,2кг та 41,7кг [8].

Ця тенденція по областях Півдня України та зони Степу відображено графічно (рис.2). На графіку показано мінімальна норма споживання – 60кг та середній показник по Україні станом на 2017р. – 52,8 кг, а також показники по областях.

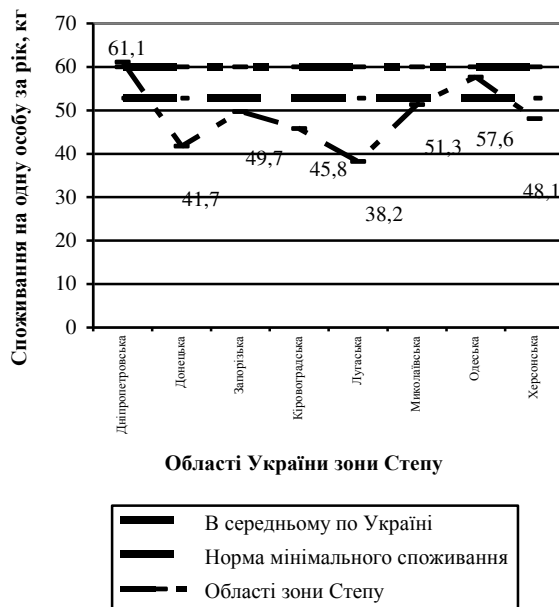

Рис. 2. Динаміка споживання плодів, ягід та винограду в зоні Степу України в порівнянні з середнім показником та мінімальною нормою споживання у 2017р.

Зона Лісостепу представлена 9 областями. Станом на 2017р. максимально високим показник споживання фруктів був по Київській, Чернівецькій та Вінницькій областях, а саме 75,8кг, 61,7кг та 58,2кг відповідно.

В зоні Полісся станом на 20017р. найбільше споживання фруктів зафіксоване у Закарпатській, Івано - Фра-

нківській та Житомирській областях – 51,3кг, 49,2кг та 49,0кг відповідно [8].

Оцінку рівня достатності споживання плодово – ягідної продукції представлено як порівняння показників фактичного фонду споживання та раціональної норми як по областях Півдня України (табл. 2) так і в цілому за 2017р. (табл.3)[8].

Таблиця 2. Показник достатності споживання плодово – ягідної продукції у 2017р.

Показники	Споживання продукції за областями Півдня України			
	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Споживання на 1 особу, кг	49,7	51,3	57,6	48,1
Раціональна норма, кг	90,0	90,0	90,0	90,0
Коефіцієнт достатності споживання, %	55,2	57,0	64,0	53,4

По областях Півдня України спостерігаються низькі показники споживання фруктів. Всі показники нижчі ніж в середньому по Україні (52,8кг), лише Одеська область має 57,6кг. Коефіцієнт достатності споживання свідчить про те, що в цьому регіоні споживачі покривають свою потребу у споживання фруктів при раціональній нормі у 90кг лише на половину.

Таблиця 3. Показник достатності споживання продуктів харчування на 2017р.

	Раціональна норма, кг	Фактичне споживання, кг	Показник достатності споживання, %
Хліб і хлібопродукти	101,0	100,8	99,8
М'ясо і м'ясопродукти	80,0	51,7	54,6
Молоко і молокопродукти	380,0	200,0	52,6
Яйця (шт.)	290	273	94,1
Овочі та баштанні	161,0	159,7	99,2
Плоди, ягоди та виноград	90,0	52,8	58,7
Картопля	124,0	143,4	115,6
Цукор	38,0	30,4	80,0
Олія рослинна всіх видів	13,0	11,7	90,0

Баланс споживання основних продуктів харчування (табл.3) свідчить, що у 2017 р. в Україні споживання продукту «картопля» перевищує норму на 15,6%. За такими продовольчими групами, як: «хліб і хлібопродукти», «яйця», «овочі та баштанні», а також «олія рослинна всіх видів», фактичне споживання практично дорівнює раціональній нормі. Відставання від раціональної норми споживання спостерігається за наступними групами: «м'ясо і м'ясопродукти» – на 45,4%, «молоко і молокопродукти» – на 47,4 %, «плоди, ягоди і виноград» – на 41,3 %. Тобто споживачі намагаються забезпечити

власні потреби за рахунок економії коштів та заміною одних продуктів на інші, які або більш дешеві, або важливіші і складають основу раціону харчування.

Результати та їх обговорення. Результатом дослідження є спроба проаналізувати та оцінити рівень споживання плодово – ягідною продукцією населенням України. Маючи великий природно – ресурсний потенціал, треба звернути увагу на те, як він розкривається по природно – кліматичних зонах країни, чи в повній мірі підприємства – виробники продукції садівництва використовують природні ресурси, чи впливає така зональна спеціалізація на показники норм споживання. Нажаль населення Півдня України споживає плоди та ягоди по нормам значно нижче ніж в областях Лісостепу. Ситуація, яка склалась, дає підстави до подальших досліджень причин такого стану речей та дослідження економічних чинників впливу.

Висновок. Таким чином можна зробити висновок, що в Україні, яка має великий природно – ресурсний потенціал та можливості забезпечити власними силами внутрішнє споживання плодово – ягідної продукції, населення відчуває суттєвий дефіцит фруктів у своєму раціоні харчування. Середня норма споживання не дорівнює навіть мінімальної потреби (60кг), і лише у деяких областях (Київській, Дніпропетровській та Чернівецькій) цей показник вище. На Півдні України показники середні ніж по інших регіонах. Традиційно, у культурі споживання українців, плоди посідають чинне місце, однак у результаті впливу більш економічних чинників, останні вимушені економити на купівлі фруктів та віддавати перевагу таким продуктам, як хліб, молоко та м'ясо, картопля. Але вибір правильного вектору дій, які повинні стосуватись маркетингової товарної, цінової та збутової політики, в перспективі призведе до позитивних зрушень та змін норм споживання українців та підвищення їх калорійності раціону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котвицька Н.М. Продовольча безпека як фактор стабільного розвитку України//Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. Вип.10(3). Частина 3. 2015. С.18–21.
2. К.В. Береговий. Принципи формування продовольчої безпеки України // Економіка АПК, 2014. №5 С. 109 – 113.
3. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки // Економіка АПК, 2014. №4. С. 5 – 12.
4. Пасхавер Б.Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання // Економіка АПК, 2014. № 10. С. 5–13.
5. О.О. Зеленська, С.М. Зеленський, Н.О. Алешугіна Методичні підходи до оцінки рівня продовольчої безпеки // Економіка АПК, 2015. №5. С. 88 –91.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 Київ Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення URL: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p>.
8. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України" 2018 URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_bsoph2017_pdf.pdf.
9. М. В. Місюк. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства. // Міжнародний науково-виробничий журнал «Економіка АПК», 2009, № 4. С. 113–114.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016р. № 780 Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення URL: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html>.

REFERENCES

1. Kotvytska N.M. Prodovolcha bezpeka yak faktor stabilnoho rozvytku Ukrainy // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu, 2015. Vyp.10 (3). Chastyna 3. 2015. P.18-21.
2. K.V. Berehovi. Pryntsypy formuvannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy // Ekonomika APK, 2014. №5 S. 109 – 113.
3. Paskhaver B.I. Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky // Ekonomika APK, 2014. №4. P. 5-12.
4. Paskhaver B.I. Tendentsii ta problemy natsionalnoho prodovolchoho spozhyvannia // Ekonomika APK, 2014. № 10. P. 5-13.
5. O.O. Zelenska, S.M. Zelenskyi, N.O. Alieshuhina Metodychni pidkhydy do otsinky rivnia prodovolchoi bezpeky // Ekonomika APK, 2015. №5. P. 88-91.
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2000 r. № 656 Kyiv Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia URL: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html>.
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5.12.2007 № 1379 «Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p>.
8. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleenniam Ukrainy" 2018 URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_bsoph2017_pdf.pdf.
9. M. V. Misiuk. Pro derzhavne rehuliuвання rozvytku haluzi skotarstva. // Mizhnarodnyi nauko-vyrobnychi zhurnal «Ekonomika APK», 2009, № 4. P. 113-114.
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 zhovtnia 2016r. № 780 Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia URL: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html>.

Industrial gardening in the South of Ukraine within the framework of food security

I. V. Kolokolchikova

Abstract. The results of the study provide levels of horticulture products to the population of Ukraine in the framework of food security. The concept of "food security" is considered. The indicators of the Fund of consumption of fruit in dynamics are investigated, tendencies of changes are revealed. The analysis of norms of consumption of production of branch on climatic zones of Ukraine is carried out. The indicator of sufficiency of consumption of fruit in comparison with rational norms is calculated. The reasons of insufficient level of consumption of fruits are defined. A new approach to the methodology of urban agglomeration planning in Ukraine.

Keywords: food security, industrial gardening, consumption norms, Fund of consumption of products, level of sufficiency of consumption.